

Eilema pygmaeolum

Gulpannad lavspinnare

Fjärilar, Svärmare och spinnare m.fl.

NE

NA

LC

DD

NT

VU

EN

CR

RE

Nära hotad (NT)
B2b(iii)

Klass: Insecta (egentliga insekter), **Ordning:** Lepidoptera (fjärilar), **Familj:** *Erebidae*, **Släkte:** *Eilema*, **Art:** *Eilema pygmaeolum* - gulpannad lavspinnare (Doubleday, 1847) **Synonymer:** *Lithosia pygmaeola* Doubleday, 1847, *Eilema pygmaeola* (Doubleday, 1847)

Kännetecken

En liten, späd och ganska oansenlig gulgrå lavspinnarart som lever på torra öppna marker i södra Norden. Den kan förväxlas med ockragul lavspinnare men särskiljs från denna främst genom sin grågula färg och sina oftast ljusare bakvingar.

Vingspann hane 24–29 mm, hona 19–25 mm. Antenner brunsvarta och trådformiga, hos hanen med med parvisa böjda borst och kort ciliering, hos honan med lite kortare borst och något glesare och kortare ciliering. I Norden förekommer enbart underarten *pallifrons*. Hos denna är huvudet gult, pannan dock ljust grågul, mellan- och bakkroppen grå med yttre delen av bakkroppen ljusgul. Framvingarna är något sidenglänsande, ljust rödgula med mer eller mindre tydlig gråpudring och ibland med diffus gul framkant, eller gråtonade med bara antydning till gult. Bakvingarna är blekt halmgula med diffust gråpudrad framkant. Vingundersidorna påminner om dem hos mattgul lavspinnare *Eilema lutarellum*, med utbredd grå skuggning på framvingarna utom på vingfransarna och med liknande grå skuggning över främre halvan på bakvingarna. Honan är som regel mindre än hanen och har kortare och kraftigare kropp och mer enfärgat gråtonade bakvingar. Arten varierar ganska mycket, både i vingform och färg. På Gotland och utmed Finlands sydkust förekommer ofta tydligt mörkare, ganska små djur som närmast påminner om små smalvingade honor av mattgul lavspinnare *E. depressum*. Särskilt i söder finns mer långvingade, ofta ljusa individer. Arten kan förväxlas med blekta djur av ockragul lavspinnare *E. lutarellum* men skiljer sig från denna genom sin blekare, mer enfärgat gråtonade färg. Dessutom är pannan alltid ljust grågul (hos *E. lutarellum* ofta, men inte alltid, mörkt grå), och bakvingarnas grundfärg är något gulare än framvingarna (*E. lutarellum* har hos nykläckta djur samma grundfärg på båda vingarna, och undersidorna är mörkare gråsvartpudrade).

Ägget är klotformigt med plattad undersida och glänsande blekt laxrosa. Larven är som fullvuxen 15–18 mm lång. Den har mörkt gråbrun grundfärg med svarta marmoreringar, och på ryggen finns två brungula linjer utmed en svart rygglinje. Huvudet är svartbrunt och behåringen ljusbrun. Larven påminner om den hos *E. lutarellum*. Puppen är ca 8 mm lång och glänsande rödbrun–brun.

Genitalier: Det finns säkra och tydligt artskiljande karaktärer i genitalierna. Hos hanen har genitalklaffarna ett kraftigt böjt sacculusutskott, vesican är kort och rundad och har som regel tre mycket korta cornuti. Honan har jämförelsevis kraftig ductusregion och corpus bursae är kort och kraftig. Såväl de inre som yttre genitalierna hos hanen är konstanta i utseendet och inga skillnader har påvisats mellan mindre mörkare djur och långvingade ljusa exemplar.

Utbredning och status

Gulpannad lavspinnare förekommer i Sverige i minst tre områden, på sandområden i östra Skåne och sandhedar kring Sjöbo–Revinge, på Öland och Gotland samt mer sparsamt utmed Östersjökusten norrut till Stockholms skärgård. Här har arten under 2000-talet konstaterats vara ganska talrik på torra gräsmarker. Som nordligast har den påträffats 1982 i Bjuröklubb, Västerbotten (sannolikt ett migrerande exemplar) samt vid Rådmansö i Uppland 1991. I Danmark finns arten nära kusterna i de östra delarna av ömrådet i två områden, ett som omfattar Bornholm, södra Falster, Lolland och Mön, och ett mindre område vid Själlands nordkust och på Anholt. Dessutom har enstaka fynd gjorts längs Jyllands västkust, på Fyn och på södra Själland. I Finland finns arten bara på Åland och i Åbo skärgård österut till Hangöudd, Nyland. Dessutom påträffas den mer sporadiskt längs Finska viken, och nyligen har ett fynd gjorts vid Imatra i Södra Savolax.

Världsutbredningen sträcker sig från Nordafrika, kusten i sydöstra Storbritannien och Iberiska halvön i väster, via Medelhavsområdet, Centraleuropa (i Alperna upp till 1 800 m ö.h.) och Baltikum, främst utmed Östersjökusten, till de södra europeiska delarna av Ryssland. Arten finns vidare i Kaukasus, Turkiet och Transkaukasien (underarten *banghaasi* (Seitz, 1910)) och i norra Iran (underarten *saerdabensis* (Daniel, 1939)). Nominatunderarten *pygmaeolum* förekommer bara vid Nordsjökusten i Belgien, Nederländerna och sydöstra England, och *pallifrons* är den mest utbredda underarten. Genom att namnet *pallifrons* publicerades i november 1847 och *pygmaeolum* i oktober samma år fick det senare namnet företräde.

Ekologi

Gulpannad lavspinnare förekommer nästan bara på torra varma marker nära kusterna, ofta på öppna sandmarker och kalkhällmarker, i Danmark gärna i den grå klit. På Åland och utmed svenska Östersjökusten finns den även på varma solexponerade klippmarker. Den förekommer ofta tillsammans med *E. lutarellum* men har betydligt sydligare utbredning och högre krav på varmt klimat. Den är vanligast i södra Norden, medan den på Åland, i den finländska skärgården och utmed den svenska fastlandskusten är mer fåtalig. Den hittas som regel bara på sitt egentliga habitat men kan lämna detta och troligen också migrera. Det är dock inte klarlagt om sträckande individer härrör från nordiska populationer eller från regelrätta migrationer från kontinenten. Arten varierar kraftigt i antal mellan olika år och uppträder normalt i måttliga antal. Den kan lokalt vissa år uppträda i något 100-tal individer medan den andra år är betydligt mer fåtalig. Fjärilen är nattaktiv och flyger från skymningen fram till midnatt. I synnerhet hanen flyger någon meter över marken i en relativt rak och svirrande, långsam flykt. Hanar lockas ofta till ljuset från kvicksilverlampor. Honorna lockas till lampor i betydligt mindre grad och observeras bara sällsynt. På natten kan man också påträffa fjärilar ganska lågt uppkrupna på strån. Fjärilarna besöker även blommor under dagen, t.ex. klintar *Centaurea* spp. I likhet med t.ex. *E. lutarellum* och *E. complanum* rullar fjärilen i vila ihop vingarna tätt runt kroppen. Arten flyger i en generation från första halvan av juli till mitten av augusti med högflygningen i slutet av juli. Honan lägger knappt 100 ägg i små grupper. Larverna växer långsamt fram till hösten och övervintrar som små. De lever på olika sten- och marklavar men värdväxtvalen i Norden är otillräckligt kända. I Mellaneuropa har larver konstaterats äta av kvartslav *Protoparmeliopsis muralis* och rundellav *Lobothallia radiosa*, och har de också setts äta vissnande bladdelar av vårtörel *Euphorbia cyparissias*. Det är troligt att larven lever på flera olika växtarter liksom på vissnande växtdelar. Efter övervintringen är larverna i första hand nattaktiva och kan ibland hittas uppkrupna på stenlavar på kvällar och tidiga morgnar. På dagen gömmer de sig lågt bland gräs, mossa eller under stenar men kan ibland också hittas sittande på grässtrån i solsken fram till den tidiga förmiddagen. Larverna blir fullvuxna i slutet av juni, lite senare än hos *E. lutarellum*. Förpuppningen sker i en liten löst spunnen brunaktig kokong på marken bland lavar eller mossa. Puppen kläcks efter ungefär fyra veckor.

Hot

Artens habitatkrav innebär att den gynnas av extensivt bete och gynnades tidigare troligen även av slåtterhävd på torra varma lågbevuxna ängsmarker. I takt med jordbrukets rationalisering har arten minskat över hela utbredningsområdet med de tydligaste minskningarna utanför Gotland, i synnerhet på fastlandet. Framförallt drabbas arten av igenväxning av lågproduktiva magra betesmarker som antingen får växa igen eller som planteras med skog, framförallt tall. Ett tydligt hot utgör kraftiga fragmenteringen av lämpliga habitat som innebär en tilltagande isolering av förekomsterna särskilt på fastlandet. Detta ökar risken för lokala utdöenden. Igenväxning är ett annat hot som inledningsvis leder till att mer högvuxna och bredbladiga gräs och örter skuggar ut den lågvuxna vegetationen och markväxande lavar konkurreras ut. Utskuggningen leder dessutom till att markytan blir svalare och fuktigare vilket missgynnar såväl fjärilen som marklevande lavar. Det fortgående antropogena kvävenedfallet ökar hastigheten på igenväxningen och ökar mängden ogynnsam förnapålagring. På sina håll kan även igenväxning med främmande arter som vresros missgynna arten. Bebyggelseutveckling kan på vissa håll utgöra hot liksom möjligen även alltför intensivt marksлитage på strandnära marker intill sandstränder. Mot bakgrund av förväntade fortsatta strukturrationaliseringar framförallt för betesdjurshållande jordbrukare finns i nuläget inga tecken på att de dominerande hotorsakerna kommer att upphöra eller minska.

Åtgärder

De öppna sandmarker och andra marker som fortfarande håller förekomster av gulpannad lavspinnare behöver hållas fortsatt öppna. I första hand och mer i närtid gäller det att hålla buskar och träd borta från habitatet. Lämpliga habitat inom artens förekomstområden behöver undantas från skogsplantering. På habitat med förekomster är det dessutom nödvändigt att återuppta och upprätthålla beteshävd eller slåtter på i vart fall de förekomster som har större betydelse för artens fortlevnad i landet. Det bedöms på sina håll också finnas behov av att genom enklare markberedningar, exempelvis harvningar, åstadkomma markblottor som kan gynna marklevande lavar och som kan åstadkomma mikroklimatiskt gynnsamma småytor för larverna. Det bedöms kunna finnas en risk för att bete kan bli för intensivt med risk för utbredda trampskador som kan missgynna fortsatt förekomst av de marklevande lavar som utgör larvens värdväxter. Marker som tidigare har hållit förekomster av arten behöver restaureras genom att träd och buskar avlägsnas och återupptagen måttlig hävd behöver därefter sättas in. Eftersom arten förväntas minska även fortsättningsvis bedöms det framöver uppkomma behov av att mer systematiskt utarbeta och verkställa planer för att säkerställa tillräckligt många lämpliga habitat inom artens viktigare förekomstområden i syfte att som lägstanivå uppnå fungerande lokala eller regionala metapopulationer. Som det kan bedömas i nuläget finns behov av sådana mer landskapsmässiga planer särskilt för förekomstområdena i Skåne, på Öland liksom utmed Östersjökusten. Arten bör följas mer strukturerat, särskilt på fastlandet och möjligen även på Öland i syfte att bättre kunna bedöma populationstrender och behov av skötselåtgärder. Det bedöms finnas flera andra naturvårdsintressanta arter på flertalet av de marker som håller gulpannad lavspinnare varför synergieffekter i samband med planerande och genomförande av skötselåtgärder väl bör finnas.

Övrigt

Namngivning: *Eilema pygmaeolum* (Doubleday, 1847). Originalbeskrivning: *Lithosia pygmaeola*. Zoologist 5: 1914. Underart i Norden: *Eilema pygmaeolum pallifrons* (Zeller, 1847). Stett. ent. Ztg. 8: 339. Synonymer: *Eilema vitellina* (Boisduval, 1834), *Lithosia pygmaeola pallifrons* Zeller, 1847.

Etymologi: *pygmaeolum* = ung. liten pygmé; *pygmaeus* (lat.) = pygmé, mycket liten; diminutivsuffixet *-olum* (lat.), syftar på artens litenhet.

Uttal: [Ejléma pygméolum]

Litteratur

- Aarvik, L., Berggren, K. & Hansen, L. O. 2000. *Catalogus Lepidopterorum Norvegiae*. Lepidopterologisk arbeidsgruppe Zoologisk Museum, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Artportalen. 2015. Rapportsystem för växter, djur och svampar. ArtDatabanken, SLU. [<http://www.artportalen.se>] [uttag 2015-02-08].
- De Freina, J. & Witt, T. 1987. *Die Bombyces und Sphinges der Westpalearktis. Band I*. Forschung & Wissenschaft Verlag GmbH, München.
- Dubatolov, V. V., Thistjakov, Yu. A. & Viidalepp, J. 1993. A list of the Lithosiinae of the territory of the former USSR. *Atalanta* 24(1/4): 165-175.
- Ebert, G. (Ed.), et al. 1997. *Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 5: Nachtfalter III*. Eugen Ulmer GmbH & Co., Stuttgart.
- Hoffmeyer, S. 1960. *De danske sværmere og spindere. Ed. 2*. Aarhus Stiftsbogstrykkerie A/S, Aarhus.
- Huldén, L. (ed.), et al. 2000. *Suomen suurperhosatlas*. Suomen Perhostutkijain Seura, Helsinki.
- Hydén, N., Jilg, K. & Östman, T. 2006. *Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Fjärilar: Ädelspinnare-tofsspinnare. Lepidoptera: Lasiocampidae-Lymantriidae*. Artdatabanken, SLU, Uppsala.
- Inoue, H., Sugi, S., Kuroko, H., Moriuti, S. & Kawabe, A. 1982. *Moths of Japan*. Kodansha Co., Ltd., Tokyo.
- Kaaber, S. 1982. *De danske sværmere og spindere, geografisk udbredelse og fluktuationer 1850-1980. Danmarks Dyreliv Bd 3*. Scandinavian Science Press Ltd., Klampenborg.
- Karsholt, O. & Razowski, J. (Eds.). 1996. *The Lepidoptera of Europe: A Distributional Checklist*. Apollo Books, Stenstrup.
- Marttila, O., Saarinen, K., Haahtela, T. & Pajari, M. 1996. *Suomen Kiitäjät ja Kehräjät - Nirkot, Villakkaat, Siihikkäät*. [The Bombyces and Sphinges of Finland]. Kirjayhtymä Oy, Helsinki.
- Nielsen, P. S. 2000. *Faktaliste over de danske storsommerfugle "Den lille grå"*. Lepidoptera (Kbh.), (N.S.) Sæernr.
- Nordström, F. 1943. Förteckning över Sveriges storfjärilar. *Catalogus Insectorum Sueciae. III. Macrolepidoptera. Opusc. ent.* 1943: 5-120.
- Nordström, F., Opheim, M. & Sotavalta, O. 1961. *De fennoskandiska svärmarnas och spinnarnas utbredning (Sphinges, Bombycimorpha, etc.)*. CWK Gleerup, Lund.
- Pro Natura - Schweizerischer Bund für Naturschutz (Hrsg.). 2000. *Schmetterlinge und ihre Lebensräume. Arten, Gefährdung, Schutz. Schweiz und angrenzende Gebiete. Band 3*. Pro Natura - Schweizerischer Bund für Naturschutz, Egg.
- South, R. & Stovin, G. H. T. (ed.). 1948. *The Caterpillars of British Moths including the Eggs, Chrysalids and Food-Plants*. Ser. 1-2. Frederick Warne & Co. Ltd., London.

Författare

Nils Hydén 2006, 2015.